

PRATARMĖ

Kelių pastarųjų „Lietuvos archeologijos“ tomų straipsnių jungiamoji grandis daugiausia buvo jų problematika, o šiame, 42-ajame, grįžtama prie chronologinės ašies, būtent – akmens amžiaus ir ankstyvojo metalų laikotarpio. Šia proga po beveik dešimtmečio pertraukos atgaivinta tradicija publikuojamų straipsnių chronologiją pabrėžti tomo viršelių spalva. Nuo 1999 iki 2007 m. išleisti penki „žali“ tomai. Anuomet ši spalva buvo visiems puikiai suprantamas „ikikristinio“ turinio simbolis. Nuo to laiko Lietuvos akmens amžiaus ir ankstyvojo metalų laikotarpio tyrimuose daug kas pasikeitė: tiriami regionai ir mikroregionai, nagrinėjamos temos, teorinės paradigmos, o ypač keliami klausimai ir jiems spręsti taikomi metodai. Šiuolaikinė archeologija nuolat kinta, plečiasi jos sąlyčio su kitais mokslais laukas, o akmens amžiaus ir ankstyvojo metalų laikotarpio tyrimai, neturintys prabangos naudotis gausia laidojimo paminklų medžiaga, aiškiai stratifikuotais ir gerai datuotais kultūriniais sluoksniais ar rašytinių šaltinių duomenimis, dažniausiai tampa pirmuoju metodinių inovacijų išbandymo poligonu. Šis tomas savotiškai fiksuoja Lietuvos laikotarpio iki Kristaus tyrimų raidą per dešimtmetį – nuo paskutinio „žaliojo“ T. 31 (2007 m.).

Kitas tomo bruožas – sugrįžimas į anksčiau tyrinėtus ar nuo seno tyrinėjamus Lietuvos archeologinius paminklus. Lietuviškajai tematikai skirtuose straipsniuose nagrinėjamos archeologinės vietovės, kuriose tyrinėjimus atliko dar Lietuvos archeologijos klasikai R. Rimantienė, R. Volkaitė-Kulikauskienė ir P. Kulikauskas. Tai žymiausios Vakarų Lietuvos akmens amžiaus Šventosios ir Nidos gyvenvietės bei etaloninis Rytų Lietuvos ankstyvojo metalų laikotarpio Narkūnų piliakalnių ir gyvenvietės kompleksas. Dalis šių tyrimų medžiagos buvo skelbta ir „Lietuvos archeologijoje“. Taigi turime progą palyginti kelių dešimtmečių skiriamus, skirtingų mokslininkų kartų atliktus darbus, kurie išryškina ir visą Lietuvos archeologijos mokslo raidą.

Tomą naujų tyrimų Vištynetskajos 1 gyvenvietėje (Kaliningrado sritis) prie Vištyčio ežero rezultatų publikacija pradeda M. Žilin (Rusija). Anksčiau jau tyrinėtoje gyvenvietėje 2012 m. atliktų naujų tyrimų metu aptiktas mezolito sluoksnis su gausiais Janislavicų ir Nemuno kultūroms būdingais titnago, kaulo ir akmens dirbiniais. Chronologinis sluoksnio „grynumas“ išskiria tyrinėtą vietą iš daugelio kitų akmens amžiaus gyvenviečių, kuriose dažniausiai ne tik aptinkama įvairių laikotarpių radinių, bet jie būna ir stratigrafiškai persimaišę. Gretimoje lietuviškojoje Užnemunės dalyje mezolito gyvenviečių žinoma nedaug. Todėl šis objektas, nepaisant to, kad Vištyčio ežeras šiais laikais yra tapęs valstybių sienos dalimi, yra svarbus ankstyvosios Lietuvos priešistorės tyrinėtojams.

Į Šventosios senovės gyvenvietę „Lietuvos archeologijos“ puslapiuose grįžtama jau antrąkart (žodis „sugrįžimas“ Šventajai skirto straipsnio pavadinime jau buvo pavartotas T. 19). G. Piličiausko straipsnis apibendrina kelerius metus Lietuvos istorijos instituto vykdyto mokslinio projekto rezultatus. Jame imamasi fundamentalaus Lietuvos priešistorės klausimo – žemės ūkio pradžios. Beje, R. Rimantienės straipsnis šia tema ir panašiu pavadinimu buvo išspausdintas „Lietuvos archeologijos“ T. 9, ir šiuos mokslo darbus – juose naudojamą medžiagą, metodus bei išvadas – palyginti yra labai įdomu. Didelės apimties G. Piličiausko studija – tai naujas požiūris į Lietuvos pajūrio subneolitą (autoriaus naujai siūlomas adaptuoti terminas) ir neolitą po R. Rimantienės tyrimų. Joje detalai apžvelgiama Lietuvos pajūrio gamtinės aplinkos kaita, revizijuojama aptariamo laikotarpio chronologija, keramikos raida, kritiškai peržiūrimi artefaktai ir ekofaktai, anksčiau laikyti gamybinio ūkio įrodymais. Brėžti naujo požiūrio kontūrus autoriui leidžia ne naujai iširti didžiuliai plotai, bet pirmiausia autoriaus nuostata išeities pozicijomis pasirinkti pirminę medžiagą, o ne ankstesnių tyrėjų išvadas, bei kryptingas

gamtamokslinių tyrimų (zooarcheologinių, makrobotaninių, stabilųjų izotopų, AMS datavimo ir kt.), kurie ankstesniems tyrėjams ne visi buvo prieinami, taikymas. Studijos išvados gali pasirodyti netikėtos – iš esmės paneigiamas ilgos ir lėtos difuzinės neolitizacijos modelis, reali gamybinio ūkio plėtra siejama su Rutulinių amforų, Pamarių ir Virvelinės keramikos kultūromis, o jų pasirodymas – su didelio masto migracijomis. Šis darbas yra įdomus pavyzdys atvejo, kuomet po ilgo laiko, remiantis kitokia argumentacija, grįžtama prie panašių išvadų – šįkart prie M. Gimbutienės neolitizacijos modelio.

Baltarusijos mokslininkai Vitali Ašeičyk ir Aliaksandra Vaitovič skelbia naują atradimą – 2014 m. Drazdy 12 vietovėje Nemuno aukštupio regione aptiktą vėlyvojo neolito kapą, kurio įkapės (plokščiadugnė taurė, laivinis kovos kirvis, gludintas titnaginis kirvis, strėlių antgaliai ir kt.), autorių manymu, jungia kelias kultūrinės tradicijas: Virvelinės keramikos, Dniepro vidurupio ir Rutulinių amforų. Šio laikotarpio kapai Rytų Baltijos regione – gana retas radinys, dar mažiau jų aptikta sistemingų archeologinių tyrimų metu. Todėl skelbiama medžiaga ateityje turėtų būti vertinga regiono neolitizacijos tyrimams. Jos vertę dar padidina prieš pat publikuojant straipsnį atlikta kaulų osteologinė analizė (tarp gyvūnų kaulų fragmentų identifikuoti keli žmogaus dantys).

Grzegorz Osipowicz, Justyna Kuriga (Lenkija) ir Gytis Piličiauskas pristato vadinamųjų titnaginių „gremžtukų“ gludintais ašmenimis iš Nidos neolito gyvenvietės tyrimą. Straipsnio centre – šių dirbinių funkcinė paskirtis, todėl pasirinktas trasologinis-eksperimentinis tyrimo metodas. „Gremžtukų“ kopijos išmėgintos atliekant įvairius darbus ir apdirbant įvairias medžiagas: odą, ragą, gintarą, keramiką. Darbo žymių mikroskopinė analizė paneigė prielaidas apie šių dirbinių naudojimą tradicinėse namų ūkio veiklose, nors ir liko neatsakyta į klausimą, ar buvo kokia nors kitokia jų paskirtis. Straipsnis dar kartą parodo, kokie sudėtingi gali būti

archeologinių radinių funkcijų tyrimai, koks svarbus yra adekvačios metodologijos pasirinkimas ir tai, kad neigiamas rezultatas archeologijoje taip pat laikytinas pasiekimu, siaurinančiu atsakymų paieškos lauką ateityje.

Net du Vytenio Podėno, Agnės Čivilytės, Aleksiejaus Luchtano ir Jurgos Bagdzevičienės straipsniai skirti sugrįžimui į Narkūnų archeologinį kompleksą. Juose nagrinėjama 1975–1978 m. R. Volkaitės-Kulikauskienės, P. Kulikausko ir vieno iš šių straipsnių bendraautorių A. Luchtano atliktų tyrimų Narkūnų Didžiajame ir Mažajame piliakalniuose bei papėdės gyvenvietėje medžiaga – technologinė (susijusi su metalurgų veikla) ir buitinė keramika. Anuometiniai tyrimų fiksacijos standartai tapo iššūkiu straipsnių autoriams, kurie išsikėlė tikslą naujai pažvelgti į bronzos amžiaus – ankstyvojo Romėniškojo laikotarpio Narkūnų bendruomenės gyvenimą ir ypač – į spalvotųjų metalų apdirbimą šioje vietovėje. Pirmajame straipsnyje įvairiais metodais (optinės mikroskopijos, rentgenografijos, rentgeno spindulių fluorescencinės analizės, skleidžiamosios elektronų mikroskopijos kartu su rentgeno spindulių energijos dispersine analize, mikrocheminės kokybinės analizės) tiriami metalurgijos įrankiai – tigliai, samteliai ir liejimo formelės. Pateikiama įdomių išvalgų apie ankstyvųjų metalurgų veiklą ir jos socialinį kontekstą. Antrasis straipsnis skirtas Narkūnų buitinei keramikai. Čia į analizuojamą medžiagą žvelgiama iš elgsenos archeologijos perspektyvos. Erdvinė analizė, chronologijos revizija, detali keramikos stilių ir jos funkcionavimo nuo molio žaliavos šaltinio iki šukių patekimo į archeologinį kontekstą apžvalga bei nuoseklus požiūris į vietovės formavimosi procesus leidžia autoriams iš dalies amortizuoti kasinėjimų fiksacijos trūkumus. Straipsnyje pateikiamas Narkūnų archeologinio komplekso apgyvendinimo ir ūkinės (pirmiausia – metalurginės) veiklos modelis. Jame metalurgija siejama su epizodine keliaujančių meistrų veikla, o staigus Didžiojo piliakalnio apleidimas – su konfliktine situacija.

Laurynas KURILA